

ARTIKEL

Strijd der titanen: Waarom de escalatie van het conflict met Turkije Poetin goed uitkomt

Isa Yusibov

Het neerhalen van de Russische Sukhoi Su-24 door het Turkse leger in Noord-Syrië op 24 november 2015 zorgde voor een diplomatieke crisis tussen Ankara en Moskou. Wat zijn de consequenties, wat zijn de redenen voor de tegenstrijdige belangen van de twee partijen, en hoe wordt het conflict door de Russische regering gebruikt?^[1]

De recente aanslagen in Parijs en de daaropvolgende G-20-top deed de discussie oplaaien over de beoogde en voor velen inmiddels onvermijdelijke gezamenlijke strategie om IS te bestrijden. De centrale vraag *hoe* deze strategie vormgegeven moest worden, kreeg opeens een heel andere wending toen op 24 november bekend werd dat Turkije - naar aanleiding van het binnendringen van het Turkse luchtruim - een Russisch militair gevechtsvliegtuig had neergehaald. Op vele vlakken was dit een unieke gebeurtenis: voor het eerst was Rusland direct betrokken in een militair conflict met een NAVO-lidstaat. En voor het eerst sinds het uiteenvallen van de bipolaire wereldorde in 1991 staan Turkije en Rusland tegenover elkaar op het wereldtoneel.

De reacties van zowel de Turkse alsook de Russische instanties die sterk van elkaar verschillen, doen nu de vraag rijzen *wie* eigenlijk voor en tegen IS is. Volgens het ministerie van Defensie van Rusland had het vliegtuig in kwestie IS-kampen gebombardeerd en was het op weg terug naar de vliegbasis, zonder dat het het Turkse luchtruim zou binnendringen.^[2] Niet veel later presenteerde het Turkse leger visuele bewijzen waaruit bleek dat het luchtruim wel degelijk geschonden was.^[3]

Dit conflict legde het fundament voor de verslechtering van bilaterale betrekkingen, die gepaard ging met sterke bewoordingen. Met name president Vladimir Poetin bezigde stevige taal en bestempelde het besluit van de Turkse zijde om het vliegtuig neer te schieten als een “dolkstoot in de rug door de handlangers van terroristen ^[4]”, die niet zonder gevolgen zou blijven. President Recep Tayyip Erdogan daarentegen probeerde de gemoederen te bedaren door te zeggen dat de Turkse militaire autoriteiten anders zouden hebben gehandeld als ze hadden geweten dat het om een Russisch vliegtuig ging. Maar een excuus bleef expliciet uit.

Voorheen waren Poetin en Erdogan het vaak met elkaar eens over strategische samenwerking in de energiesector (zoals Turkish Stream) en inzake efficiënte coördinatie binnen het raamwerk van de ‘Shanghai Cooperation Organisation’, maar ook over het in stand houden van de status quo door afkeuring van ‘regime changes’ in de Kaukasus en in Centraal-Azië. Nu spreekt men echter over serieuze en onontkoombare consequenties. En daarmee lijkt de toon gezet te zijn voor de verdere betrekkingen tussen Rusland en Turkije in de nabije toekomst, maar ook voor wat betreft de ontwikkelingen in Syrië, waar de Russische en Turkse visies - zacht uitgedrukt - weinig raakvlakken hebben.

Het lichaam van de Russische piloot komt aan in Moskou. Source: *Ministerie van Defensie van de Russische Federatie*

It's the economy, stupid!

Aangezien dit conflict als het eerste directe conflict tussen Rusland en een NAVO-lidstaat wordt beschouwd, wordt er volop gespeculeerd over de politieke en economische consequenties voor beide landen, maar ook over de geopolitieke gevolgen voor de regio. Het ziet er naar uit dat nauwe economische betrekkingen tussen beide landen een mogelijke militaire escalatie onwaarschijnlijk zullen maken, mede gelet op het feit dat economische betrekkingen tussen Turkije en Rusland vergevorderd zijn: volgens het jaarverslag van het Turkish Statistical Institute was Rusland de belangrijkste importpartner, grotendeels als leverancier van petroleumproducten. Op zijn beurt is Turkije, afgezien van China, de grootste non-EU-handelspartner voor Rusland.^[5]

Alhoewel de recente cijfers rondom export en import tussen beide landen een lichte daling laten zien^[6], zijn Turkije en Rusland nog altijd op elkaar aangewezen, met name waar het gaat om olie en gas: Rusland heeft een aandeel van 54.7% in Turks import van gas (35% in olie), gevolgd door Iran met 18 % binnen de Turkse markt. Het handelsvolume tussen beide landen bedraagt ongeveer 30 miljard dollar op jaarbasis. Import vanuit Rusland bedroeg in 2015 15.8 miljard dollar, terwijl de exportcijfers naar Rusland rond 2.7 miljard blijven hangen.

Daarbij is het belangrijk om te vermelden dat voedsel- en landbouwproducten met een bedrag van 633 miljoen dollar de belangrijkste exportfactor is voor Turkije.^[7] Nu Rusland juist de import van deze producten^[8] heeft verboden, zal Turkije snel moeten zoeken naar nieuwe afzetmarkten, mede gelet op het feit dat het hier om producten gaat die een korte levensduur hebben. Sinds september van 2014 bestond er een bilateraal streven naar een handelsvolume van 100 miljard dollar, maar dat lijkt momenteel niet meer haalbaar. Bovendien heeft Poetin vaak aangegeven dat sancties alleen maar bijdragen aan het stimuleren van de zelfvoorzienendheid in Rusland, waardoor ze beter voorbereid zijn op dergelijke handelsbeperkingen.

De vraag is natuurlijk in hoeverre er onder de huidige omstandigheden sprake is van “asymmetrical interdependence”, een veelbesproken theorie van de politicologen Robert Keohane en Joseph Nye op het gebied van de internationale betrekkingen die stelt dat de mate van onevenredige afhankelijkheid tussen twee actoren een gunstige machtspositie creëert als de ene actor minder afhankelijk is dan de ander^[9]. Maar hoe zit het met de economische afhankelijkheid tussen Rusland en Turkije?

De Russische sancties zijn bedoeld om Turkije te raken waar het kan, zonder dat de positie van Rusland verder verslechtert

Vanuit de Russische zijde is het verleidelijk, historisch gezien gebruikelijk maar onder de huidige omstandigheden hoogst onwaarschijnlijk dat Poetin zijn befaamde ‘energiewapen’ zal inzetten om Turkije te straffen: in 2014 was Turkije na Duitsland de tweede grootste afzetmarkt voor Russisch gas. Gezien het feit dat de dalende wereldwijde energieprijzen en met name de Westerse sancties als gevolg van Russische agressie in Oekraïne de Russische economie hard hebben geraakt, blijft het leveringscontract tussen Gazprom en Turkije een essentiële bron van inkomsten voor Rusland.

Per slot van rekening zijn de Russische sancties bedoeld om Turkije te raken waar het kan, zonder dat de positie van Rusland verder verslechtert. De uitspraken van de Russische onderminister van Energie Anatoli Janovski kort na het incident dat de Russische autoriteiten niet van plan waren om de gaskraan dicht te draaien,^[10] bevestigt deze houding: de opgelegde sancties, waaronder het opschorten van toerisme richting Turkije alsmede het verbod op verschillende Turkse voedsel- en landbouwproducten zijn puur bedoeld om Turkije pijn te doen.

Het is aan de ene kant redelijk om te beargumenteren dat Rusland een sterke positie heeft binnen het concept van “wederzijdse afhankelijkheid”, vanwege haar machtige positie als producent en exporteur van olie en gas. Desalniettemin is het van belang om de Russische rationale in acht te nemen: de strategie van Poetin is er op gebaseerd om enerzijds Turkije pijn te doen, anderzijds de schadelijke gevolgen voor de positie van Rusland tot het minimum te beperken. In die zin is Rusland net zo afhankelijk van Turkije voor haar olie- en gasexport, waardoor Turkije haar relatief zwakke positie op dit punt compenseert.

“De strategie van Poetin is er op gebaseerd om enerzijds Turkije pijn te doen, anderzijds de schadelijke gevolgen voor de positie van Rusland tot het minimum te beperken.” Source: *Landscapephoto.net* – P. Monginoux

Wat Turkije wél raakt zonder dat het erg nadelig is voor de Russen zelf is bijvoorbeeld het toerisme: in de eerste negen maanden van 2015 bezochten ongeveer drie miljoen Russen Turkije, waarbij ze rond de 4 miljard dollar hebben bijgedragen aan de jaarlijkse omzet van 34 miljard dollar voor de toerismesector.^[11] Het was dan ook geen verrassing dat minister Lavrov het toerisme als een van de eerste vergeldingsmaatregelen had benoemd. Aangezien het Russische aandeel in Turkije op het gebied van toerisme groot is, is het voor Turkije op korte termijn onvermijdelijk dat men een dergelijk bedrag gaat mislopen. Het uitblijven van een dergelijk grote toeristenstroom zal ook de werkgelegenheid in door de Russen gewilde toeristische gebieden hard raken.

Een ander belangrijk punt in de bilaterale verhoudingen, is de waarde van directe buitenlandse investeringen, de zogenaamde *foreign direct investments*. Op dit punt is een groot verschil waar te nemen: Russische investeringen in Turkije bedragen 954 miljoen dollar, terwijl de Turkse investeringen in Rusland rond 525 miljoen dollar blijven steken.

Een belangrijke Russische investering in Turkije is de nucleaire centrale in Akkuyu die in 2020 volledig operatief moet gaan worden en naar verwachting een aandeel van 15 % zal hebben in de Turkse energieproductie. De kosten voor de bouw hiervan bedragen ongeveer 22 miljard dollar die grotendeels door Rusland wordt gefinancierd. Aangezien Rusland de vruchten van deze investering pas over twintig jaar kan plukken, zal Poetin ervoor kiezen om deze constructie uit te stellen of zelfs te annuleren. De motivatie hierachter is dat enerzijds Rusland met deze liquide middelen iets meer armslag zal hebben om verdere sancties op te vangen, en anderzijds door af te zien van de constructie de Turkse plannen om in de toekomst een aanzienlijk deel van haar eigen energie te produceren kan dwarsbomen.

Theoretisch gezien speelt de beschikbaarheid van alternatieven voor beide actoren een belangrijke rol bij het bepalen welke van deze een sterke positie geniet binnen het raamwerk van wederzijdse afhankelijkheid. Het is geen geheim dat Turkije voor Rusland een belangrijk alternatief werd na de Westerse sancties (zie bijvoorbeeld Turkish Stream) maar nu Rusland ook Turkije dreigt kwijt te raken als haar handelspartner zijn de opties voor het Kremlin nog schaarser dan voorheen. Turkije op haar beurt kan deze klappen enerzijds goed opvangen vanwege het liberale karakter van haar economie, anderzijds door de beschikbaarheid van voldoende alternatieven in het Westen en het Midden-Oosten. De uitspraken van Poetin laten er hoe dan ook geen twijfel over bestaan dat Rusland, zelfs vanuit deze relatief zwakkere positie, zal doorgaan met de beoogde sancties. De logica hierachter is niet meer economisch, maar geopolitiek van aard.

Poetin gaat all-in

In een van zijn toespraken via de BBC in 1939 had Winston Churchill de mogelijke acties van de Sovjet-Unie beschreven als “*a riddle wrapped in a mystery inside an enigma*”. Volgens hem was er echter wel een sleutel te vinden in diens acties: het belang van de Russische natie. Onder de leiding van Poetin is dat belang nog steeds aanwezig, hetzij veranderlijk door de ontstane geopolitieke omstandigheden.

Degenen die de jaarlijkse toespraak van Poetin van 2014 en van dit jaar gevolgd hebben, zullen het sterke contrast zeker hebben opgemerkt: vorig jaar stond de essentie van zijn toespraak in het teken van twee zaken: enerzijds zijn kritische houding tegenover het Westen naar aanleiding van de situatie in Oekraïne, anderzijds de mogelijke gevolgen van Westerse sancties. “Confrontatie en zelfredzaamheid” was wellicht de meest bondige samenvatting van zijn toespraak.

Zijn jaarlijkse toespraak van afgelopen week was inhoudelijk heel anders: Poetin sprak over de noodzaak van samenwerken met het Westen in een antiterreur-coalitie om IS te bestrijden door eerst alle onenigheden opzij te zetten voor deze in zijn ogen onmisbare samenwerking. Over Oekraïne werd met geen woord over gerept. De contouren van de Russische strategie, met name in Syrië, werden door Poetin gedurende zijn toespraak stilletjes geschetst: Rusland is terug op de geopolitieke kaart die geteisterd wordt door terreur en de aanslagen in Parijs. Deze terreur in combinatie met de militaire inmenging in Syrië geven Poetin in ieder geval sterkere kaarten.

Wat is eigenlijk de strategie die verscholen gaat achter de intenties van Poetin en in welke zin hangt die samen met de ontwikkelingen na het conflict met Turkije? In mijn optiek is de strategie van Poetin driedelig en behelst het de positie van Rusland, de positie van president Assad en als laatste de positie van Oekraïne.

President Ergodan en president Poetin ontmoeten elkaar voor de opening van de Europese Spelen in Bakoe, Azerbeidzjan. *Source: Officiële website van de President van de Russische Federatie.*

Betrouwbare partner in strijd tegen terrorisme

Ten eerste moet opgemerkt worden dat de strategie om Rusland te profileren als een vastberaden en betrouwbare partner om terrorisme te bestrijden niet iets recent is: ondanks de bezwaren van zijn generaals was Poetin het eerste staatshoofd dat gehoor gaf aan de oproepen van George W. Bush om een antiterreurcoalitie te vormen na de aanslagen op de Twin Towers in 2001.^[12] Rusland hield zich vervolgens koest toen de VS dit voorstel accepteerden en militaire bases gingen opzetten in Centraal-Azië, nota bene de achtertuin van het Kremlin. Door mee te doen met deze antiterreurcoalitie kon Poetin zijn land neerzetten als een betrouwbare partner in de strijd tegen terreur.

Deze strategie lijkt een nieuw leven te zijn ingeblazen na de aanslagen in Parijs. Poetin was wederom een van de eerste regeringsleiders die president Hollande een hart onder de riem stak en een voorstel deed om IS samen aan te pakken. Net als Bush in 2001 ging Hollande er op in en bezocht hij Poetin in Moskou. De achterliggende gedachte moge helder zijn. Poetins antiterreur-retoriek werd op een symbolische wijze kracht bijgezet toen Rusland een politiehond cadeau gaf aan de Fransen, nadat een Franse politiehond om het leven was gekomen tijdens een politieaanval kort na de aanslagen in Parijs: “een bewijs van vriendschap” vond de Franse ambassadeur in Moskou dit gebaar van de Russen.^[13]

Rusland wil het voortouw nemen in een mogelijke antiterreurcoalitie waar Turkije geen deel van uit mag maken

In het verlengde hiervan heeft Poetin het conflict met Turkije met beide handen aangegrepen om deze profilering te onderstrepen: “een dolkstoot in onze rug door de handlangers van terreur”, zo noemde hij het neerhalen van een Russisch gevechtsvliegtuig door Turkije. De afwijzing door het Kremlin van enige vorm van de-escalatie, zelfs na de ietwat voorzichtige verzoeningspogingen van Erdogan, moet dan ook in dat strategische kader worden gezien. Aan de ene kant zegt Rusland terroristen in Syrië te bestrijden, en aan de andere kant wekken de uitspraken van Poetin de suggestie dat Turkije in die zin het terrorisme steunt. Hoe geloofwaardig deze beschuldigingen en de door het ministerie van Defensie aangeleverde bewijzen zijn met betrekking tot oliehandel tussen Turkije en IS laat ik even in het midden. De logica is simpel: Rusland wil het voortouw nemen in een mogelijke antiterreurcoalitie waar Turkije geen deel van uit mag maken aangezien de Turkse deelname de geopolitieke ambities van Poetin in de regio niet goed uitkomt.

Positie van Assad

Een ander belangrijk onderdeel in de strategie van Poetin is de positie van president Bashar al-Assad. De ‘Arabische lente’ en het conflict in Syrië had de scheidslijn tussen de Russische en Turkse aspiraties voor meer invloed in de regio al zichtbaar gemaakt, en in het geval van Assad wordt die tegenstelling groter. Voor beide landen is het essentieel om een rol van betekenis te spelen in het heden maar ook vooral in de toekomst van het land. Met betrekking tot de positie van Assad ziet Turkije geen toekomst meer voor hem, terwijl Rusland Assad wél steunt. In het kader van deze stellingname bombardeert Rusland volgens Turkije onder andere de Turkmeense bevolking in de regio en versterkt het daarmee de positie van Assad. De met de dag toenemende Russische aanwezigheid in Syrië is in mijn ogen bedoeld om Assad meer terrein en invloed te laten winnen in aanloop naar de onderhandelingen met de oppositie, die gepland zijn in januari 2016. Dat Turkije en de westerse landen niet tevreden zijn met de Russische positie in Syrië mag duidelijk zijn.

Russische militaire vliegtuigen in Latakia, Syrië begin oktober 2015. *Source: Ministerie van Defensie van de Russische Federatie.*

Maar de aanwezigheid en het belang van Rusland in Syrië kent ook verschillende oorzaken. Nog voordat de Sovjet Unie uit elkaar viel, werd Syrië beschouwd als een belangrijke schakel in het Midden-Oosten. Dat Hafez al-Assad, de vader van de huidige president, tijdens de Koude Oorlog een wezenlijke partner was werd in 1971 duidelijk toen hij instemde met de aanwezigheid van een Sovjet-marinebasis in Tartus. Deze is momenteel de enige overgebleven militaire basis van Rusland buiten de grenzen van de voormalige Sovjet-Unie en ook de enige in de regio die grenst aan de Middellandse Zee. Voor Rusland is het dus belangrijk vanuit het militair-strategische oogpunt dat de status-quo die als gevolg van de Arabische lente overhoop is gegooid, in ieder geval in Syrië behouden blijft. En de status-quo wil Rusland behouden door te investeren in Assad terwijl Poetin alle andere mogelijke scenario's bestrijdt.

Niet alleen het verankerde partnerschap maar ook de huidige ontwikkelingen in Syrië spelen een wezenlijke rol bij de strategie van Poetin. Uitgaande van een status-quo acht Rusland een transitie zonder Assad desastreus omdat het risico op een regering die niet zo gesteld is op Moskou groter wordt waardoor de economische en militaire betrekkingen tussen beide landen gevaar zouden kunnen lopen. Bovendien zou het schadelijk zijn voor de positie van Rusland zelf als een Islamitische regering de plaats van Assad zou innemen: met het oog op de binnenlandse precedentes zou deze overgang fundamentalistische groeperingen binnen Rusland kunnen motiveren, waarvan de gevolgen niet te voorspellen zijn. De aanwezigheid van chemische wapens in Syrië en de mogelijkheid dat ze in handen van anti-Russische groeperingen kunnen vallen, is ook een van de belangrijke strategische overwegingen om Assad te steunen.

Voor Rusland is Assad momenteel de enige optie; zolang er geen Moskou-gezinde kandidaten te vinden zijn in aanloop naar een eventuele machtswisseling, zal Poetin Assad financieel en militair blijven steunen.

Verschuivende strijd

Als laatste is het conflict met Turkije voor Rusland van belang omdat Poetin daarmee de strijd met het Westen verder verschuift van haar eigen grenzen richting het Midden-Oosten.

Eenzijds kan Poetin daarmee de invloed van Rusland in de regio laten gelden, anderzijds kan deze verplaatsing het conflict in Oekraïne naar de achtergrond duwen. Nu de media al een tijd weinig belangstelling hebben voor het conflict in het oosten van Oekraïne lijkt dit doel in ieder geval verwezenlijkt te zijn. Deze strategie hangt dan ook nauw samen met de idee dat een coalitievorming met het Westen in het kader van terrorismebestrijding op korte termijn gunstig zal zijn, gelet op het feit dat deze samenwerking de weg opent voor het opheffen of verlichten van zware Westerse sancties tegen Rusland. Door steeds meer nadruk te leggen op een gezamenlijke strategie tegen het terrorisme probeert Poetin het Westen voor een keuze te stellen: samen optreden tegen terreur of verdere escalatie in Oekraïne.

Hoe dan ook, het ooit felbegeerde partnerschap tussen Rusland en Turkije is zwaar gehavend en een verbetering is momenteel ver te zoeken. De samenloop van omstandigheden, politieke belangen alsook de koppige karakters van beide leiders en niet onbelangrijk de binnenlandse opwindings in Rusland en Turkije beloven ook weinig goeds voor de toekomst van bilaterale en regionale ontwikkelingen. Wie deze strijd der titanen gaat winnen is moeilijk te voorspellen. Wat wél zeker is, is dat in ieder geval Poetin *all-in* gaat. En de geschiedenis leert dat de situatie daar niet beter van wordt.

Noten

[1] De auteur schreef zijn masterscriptie over wederzijdse energie-afhankelijkheid tussen Turkije en Rusland

[2] TASS News Agency, 24.11.2015: ‘Russian jet downed when returning to Hmeimim airbase — Defense Ministry (<http://tass.ru/en/defense/838852>)’.

[3] Anadolu Agency, 24.11.2015: ‘Su 24 tipi uçağın iz analizi Suriye sınırında hava sahası ihlalini ortaya koydu (<http://aa.com.tr/tr/turkiye/su-24-tipi-ucagin-iz-analizi-suriye-sinirinda-hava-sahasi-ihlalini-ortaya-koydu/480404>)’.

[4] Reuters, 24.11.2015: ‘Russia’s Putin calls Turkey’s downing of Russian jet ‘stab in the back’ (<http://in.reuters.com/article/mideast-crisis-syria-turkey-putin-idINKBN0TD1J320151124>)’.

[5] Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistikleri 2014 (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16076>) (Jaarverslag “Turkish Statistical Institute on foreign trade 2014”).

[6] Voorafgaand aan het conflict tussen beide landen.

[7] Tussentijds verslag TSI (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18579>) 29.05 2015.

[8] Met uitzondering van citrusvruchten en hazelnoten, omdat het voor Rusland anders duurder uitpakt.

[9] Keohane, R.O; Nye, J. (2001), Power and Independence, derde editie.

[10] Haberturk, 24.11.2015: ‘Rusya Enerji Bakanlığı’ndan flaş açıklama (<http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1157887-rusya-enerji-bakanligindan-flas-aciklama>)’.

[11] RIA Novosti, 01.12.2015: ‘Sanktsii v odnosjenii Toertsii I ekonomitsjeskie svjazi dvoech stran (<http://ria.ru/infografika/20151201/1333890194.html>)’.

[12] Time, 19.09.2011: ‘How the War on Terrorism Did Russia a favor (<http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2093529,00.html>)’.

[13] CNN, 08.12.2015: 'Russia gives France a puppy to replace Diesel, dog killed in Paris raid (<http://edition.cnn.com/2015/12/08/europe/france-russia-police-dog/>)'.

Auteur

Isa Yusibov

MA Russian and Eurasian Studies aan de Universiteit Leiden ▶

(<https://www.linkedin.com/profile/view?id=AAkAAAZ5sv0Be8bwLm1pRW2u02OgRMJcIvzFRYs>)